

Καὶ καθόλου εἶπειν πολὺς ἐστὶν ὁ φιλόσοφος ἐν τῇ χρήσει τῆς θανατικῆς ποινῆς νομίζων τὸν θάνατον ὡς τὸ μόνον ἴαμα ταῖς κακῶς διατεθείσαις ψυχαῖς· «ἄριστος καθαρμὸς τῇ πόλει, λέγει, ὁ ἀλγεινός, »καθάπερ τῶν φαρμάκων ὅσα τοιουτότροπα, ὁ τῇ δίκῃ μετὰ τιμω- »ρίας εἰς τὸ κολάζειν ἄγων, θάνατον ἢ φυγὴν τῇ τιμωρίᾳ τὸ τέλος »ἐπιτιθείς· τοὺς γὰρ μέγιστα ἐξημαρτηκότας, ἀνιάτους δ' ὄντας καὶ »βλάβην μεγίστην τῆς πόλεως, ἀφανιστέον (1)»· διὸ καὶ ἐπαίνου ἀξι- οὺς κρίνει τοὺς τε δικαστὰς καὶ τοὺς τῶν δικαστῶν ἡγεμόνας, οἵτινες τὸν θάνατον ὡς ἴαμα ταῖς ἀνιάτως διατεθείσαις ψυχαῖς ἀπονέμου- σιν (2)· ὡς δὲ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν ἐφόβουον τῶν γεννω- μένων παιδῶν τὰ δύσμορφα, τὰ ἀσθενικὰ καὶ ἀνάπηρα (3), οὕτω καὶ ἡ πολιτεία κατὰ τὸν Πλάτωνα ὀφείλει νὰ φονεύῃ τοὺς κακοφυσί- τῆν ψυχὴν καὶ ἀνιάτους πολίτας· τοῦτο δ' ἄριστον, λέγει, καὶ αὐ- τοῖς τοῖς πάσχουσι καὶ τῇ πόλει (4). Ἀντιθέτως πρὸς τὸ νεώτερον πνεῦμα, ζητοῦν ἐκ τῆς νομιζομένης φιλανθρωπίας νὰ παρατείνῃ τὴν ἀθλίαν ζωὴν πλασμάτων τινῶν ἀνιάτως νοσοῦντων καὶ ἰδρῦον ἄουλα νοσοτροφικὰ τῶν ἀνιάτων, οἱ ἀρχαῖοι νομοθέται καὶ φιλόσοφοι περι- φρονοῦσι καὶ καταδικάζουσι τὴν νοσοτροφίαν ταύτην καὶ τὴν ζωὴν, ἥτις δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸ ἄτομον δραστηρίως ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πολιτείας νὰ ἐργάζεται· ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ ῥῆσις τοῦ φιλοσόφου· «τὴν νοσοτροφικὴν ταύτην ἰατρικὴν ὁ Ἀσκληπιὸς οὐχὶ ἀγνοῖα οὐ κατέ- δειξε τοῖς ἐκγόνοις αὐτοῦ, ἀλλ' εἰδώς, ὅτι πᾶσι τοῖς εὐνομουμένοις ἔργον τι ἐκάστῳ ἐν τῇ πόλει προστέτακται, ὃ ἀναγκαῖον ἐργάζεσθαι καὶ οὐδενὶ σχολὴ διὰ βίου κάμνειν ἰατρευομένῳ, ὃ ἡμεῖς γελοῖως ἐπι- μὲν τῶν δημιουργῶν (=ἐργατικῶν) αἰσθανόμεθα, ἐπὶ δὲ τῶν πλου- σίων οὐκ αἰσθανόμεθα» (5).

Κατὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι συχνῆς θανατικῆς ποινῆς διαμαρτυρίαν τινὰ

(1) Πλάτ. Νόμ. 735 Ε.

(2) Πλάτ. Νόμ. 958. 862 οὗς δ' ἂν ἀνιάτως ἔχοντας αἰσθηται ὁ νομοθέτης, δί- κην τούτοις θῆσει γινώσκων, ὡς οὔτε αὐτοῖς ἔτι ζῆν ἄμεινον τοὺς τ' ἄλλους ἂν διπλῆ ὠφελοῖεν ἀπαλλαττόμενοι τοῦ βίου, παράδειγμα μὲν τοῦ μηδὲν ἀδικεῖν τοῖς ἄλλοις γινόμενοι, ποιοῦντες δ' ἀνδρῶν κακῶν ἔρημον τὴν πόλιν· οὕτω δὲ τῶν τοιούτων πέρ- κολαστὴν τῶν ἀμαρτημάτων θάνατον ἀνάγκη νέμειν, ἄλλως δὲ οὐδαμῶς.

(3) Ἀριστοτέλ. Πολιτ. 1337 β, 17, Πλουτ. β. Ληκούργ. ιβ'.

(4) Πλάτ. Πολ. 410.

(5) Πλάτ. Πολ. 406 καὶ 407.

μόνον παρά τῷ Θουκυδίδῃ διαβλέπει τις· ὁ φιλόσοφος ἱστορικὸς ἀριστα ψυχολογῶν περὶ τὰ αἷτια τῶν ἀμαρτημάτων ἢ τὰ ἐλατήρια τῆς ἀδικίας τῶν τε ἀτόμων ἰδίᾳ καὶ τῶν πόλεων καθόλου ἐπάγεται τὴν ἀψευδῆ γνώμην· «πεφύκασιν ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἀμαρτάνειν καὶ οὐκ ἔστιν νόμος ὅστις ἀπείρξει τούτου· διὸ καὶ ἡ τοῦ θανάτου ποινὴ ἀνεχέγγυος φαίνεται· διότι πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ ἐλατήρια ὠθοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ παρανομεῖν, ἡ μὲν πενία ἐξ ἀνάγκης πρέρχει τὴν τόλμην, ἡ δὲ ἐξουσία καὶ ὁ πλοῦτος ἐκτρέπεται πρὸς τὴν ὑβρίν, ἔτι δὲ καὶ ἡ ὀργὴ καὶ ἡ παραφορὰ, ἔμφυτος τοῖς ἀνθρώποις οὖσα, ἐξάγουσιν αὐτοὺς εἰς τοὺς κινδύνους· τούτοις δὲ προστίθεται ὁ τε ἔρως ἐπὶ παντὶ καὶ ἡ ἐλπίς, ὁ μὲν ἠγούμενος, ἡ δὲ ἐφευρισμένη καὶ ὁ μὲν τὰ σχέδια τῆς ἐπιχειρήσεως ἐπινοῶν, ἡ δὲ τὴν εὐπορίαν καὶ τὴν εὐνοίαν τῆς τύχης ὑποτιθεῖσα, πλείστον βλάπτουσι τοὺς ἀνθρώπους· καίπερ δὲ ἀφανῆ ταῦτα ὄντα, ὅμως ἰσχυρότερα τῶν ὀρωμένων δεινῶν εἰσιν· ἀλλὰ καὶ ἡ τύχη οὐχ ἥττον συμβάλλεται εἰς τὸ ἐπαίρειν τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸ ἀδικεῖν· διότι ἀδοκῆτως ἐνίοτε παρισταμένη συνωθεῖ καὶ μάλιστα τὰς πόλεις εἰς τὸ κινδυνεύειν τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐν τῇ γενικῇ ἐξεγέρσει ἕκαστος μετὰ πάντων ἀλογίστως ὑπερτιμᾷ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἄλλως τε καὶ ὅταν ἐπιδιώκῃ ἢ ἑαυτὸν γὰρ ἐλευθερώσῃ ἢ ἄλλων γὰρ ἄρξῃ· ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ταύτην ἐπισκόπησιν ὁ ἱστορικὸς ἔλαβεν ἐκ τῆς μανιώδους παραφορᾶς τοῦ Κλέωνος, συμβουλευόντος τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα πάντας τοὺς ἀποστατήσαντας Μυτιληναίους ἀποκτείνωσι καὶ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι ποιήσωσιν, ὅπως μὴ ἀποστατῶσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ πρὸς τοῦτον ἐναντιοῦται ὁ συνετὸς Διόδωτος λέγων· εἰ καὶ πολλῶν καὶ οὐχὶ μεγάλων ἐγκλημάτων ἐν ταῖς πόλεσι θάνατος ἢ ζημία πρόκειται, ὅμως οἱ ἄνθρωποι τῇ ἐλπίδι ἐπαιρόμενοι ῥυφοκινδύνως ἐπιχειροῦσι τοῖς κακοῖς· ἂν δὲ καὶ ἡμεῖς ἀποκτείνωμεν τοὺς Μυτιληναίους, λέγει ὁ συνετὸς ἀνὴρ, καὶ ἡμεῖς ζημιούμεθα καὶ τοὺς ἄλλους οὐδαμῶς διὰ τοῦ φόβου κωλύσομεν ἀπὸ τοῦ γὰρ μὴ ἀποστατήσωσι· καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἱστορικοῦ· «ἢ τοίνυν δεινότερον ἢ τοῦ θανάτου δέος εὐρετέον ἢ οὗτος οὐδὲν ἐπίσχει τοὺς ἀνθρώπους τῶν κακῶν· ἀπλῶς τε ἀδύνατον καὶ πολλῆς εὐηθείας (ἔστιν ἡ ἐκεῖνος), ὅστις οἶται τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὀρωμένης ἐπὶ τὸ κακουργεῖν ἀποτροπὴν ἵνα ἔχειν ἢ νόμων ἰσχύι ἢ ἄλλῳ τινὶ δεινῷ»

καὶ συμπεραίνων καταλήγει· «οὐκ οὐκ χρὴ τοῦ θανάτου τῇ ζημίᾳ ὡς ἐχεγγύῳ πιστεύσαντας χεῖρον βουλεύσασθαι» (1).

Ἡ κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς διαμαρτυρία αὕτη, ἢ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Διοδότου ἐκφραζομένη, πάντως ἀπηχεῖ τὴν γνώμην τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ. Ἡ ἀξιοσημείωτος δ' αὕτη διαμαρτυρία διέλαθεν, ὡς ἔοικε, τὴν ἀγγέλιον τοῦ λίαν εὐστόχως περὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσοφήσαντος Friedrich Hermann.

Ὡς πρὸς τὴν πολλὴν παρά ταῖς Ἑλλησι χρῆσιν τῆς θανατικῆς ποινῆς παρατηρητέον καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον, ὅτι δηλαδὴ παρά τισι τῶν βαρβάρων λαῶν, ὡς ἐν Θράκῃ, δὲν ἦτο νόμιμον τὸ θανατοῦν (2). Σαδᾶκων δ' ὁ Αἰθίοψ, καθ' ἃ ὁ Διόδωρος ἱστορεῖ, κατήργησε τὴν μεγίστην τῶν ποινῶν ἦτοι τὴν θανατικὴν· ἀντὶ γὰρ τοῦ θανατοῦν τοὺς καταδικασθέντας ἠνάγκασε λειτουργεῖν ταῖς πόλεσι δεδεμένους (3).

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις τοῦλάχιστον συχνάκις ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένης ποινῆς τοῦ θανάτου διακριτέον τὴν θεωρίαν τῆς πράξεως· διότι ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων ἔχων τὴν κυριαρχίαν ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης δὲν ἐποιεῖτο κατάχρησιν τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν θανατικὴν ποινήν, ἐξαιρουμένων μεγάλων τινῶν περὶ τῆς πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας δικῶν, ἐν αἷς τὸ πάθος τοῦ δήμου, λίαν εὐπαθοῦς περὶ τὰ ζητήματα ταῦτα ὄντος, σφοδρὸν ἐξερρήγνυτο. Ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις δίκαις συνήθως ὁ κυρίαρχος δῆμος καὶ ἐνθα ὁ νόμος τὴν θανατικὴν ποινήν ἐπέβαλλεν, ἐξεύρισκε τρόπον, ἵνα διεκφύγῃ τὴν σκληρὰν ὑποχρέωσιν τοῦ νόμου· διὰ τῶν τιμητῶν ἀγώνων καὶ τῶν εἰσαγγελιῶν καὶ ἐν ἐγκλήμασι μεγίστοις ἐμετρίαζε τὴν ποινήν τοῦ νόμου ἐξευρίσκων ἐλαφρυντικά τινα ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου· οὕτω δὲ ὁ παντοδύναμος δῆμος, ὁ μηδένα διὰ νόμου δεχόμενος περιορισμὸν τῆς ἐν τῷ δικάζειν αὐστηρότητος αὐτοῦ ἢ ἐπιεικείας, συχνότερον πρὸς τὴν φιλάνθρωπίαν ἐρρῦθμιζε τὴν ἑαυτοῦ παντοδυναμίαν, κρίνων οὐχὶ πάντοτε κατὰ τὸ γράμμα τῶν νόμων· αἱ εἰς θάνατον καταδίκαται κατὰ μὲν τὸν νόμον ἔδει νὰ ὦσι λίαν συχναί, ἀλλ' ὁ θάνατος οὐχὶ συχνὰ καὶ τῇ ψήφῳ τοῦ δικάζοντος δήμου ἐπεβάλλετο· διότι ἢ ἡλικία

(1) Θουκ. Γ', 45 καὶ Σχολιαστῆς αὐτόθι.

(2) Δημοσθ. ΚΓ', 169 σ. 676.

(3) Διόδωρ. Α', 61.

κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δεινάρχου προσεῖχε μᾶλλον εἰς τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν συγγνώμην ἢ πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὸν νόμον, ἀφοῦ καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου θανάτῳ κατεγνώσμενους ὁ δῆμος ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀπέλυε τῆς θανατικῆς ποινῆς (1).

Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς ποινῆς ἀξιοσημειωτόν τι συνέβαινεν ἐν Ἑλλάδι· ἐν ᾧ δηλαδὴ τόσοι πρόθυμοι καὶ εὐεπίφοροι ἐν τῇ νομοθεσίᾳ φαίνονται οἱ Ἕλληγες εἰς τὸ ἐπιβάλλειν τὴν θανατικὴν ποινὴν, ὁμως ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ποινῆς ταύτης ὁὐκ μεταχειρίζονται τρόπον ἄγριον, τὸν φόβον τῶν ἐπιζώντων προκαλοῦντα· ἀλλὰ καὶ τῇ πομπικῇ ἐπίδειξις ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς θανατικῆς ποινῆς φαίνεται ὅλως ξένη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις καὶ ἄρχοντας ἰδίους εἶχον, τοὺς ἔνδεκα, πρὸς τὴν θανατικὴν ἐκτέλεσιν· ἐκαλοῦντο δ' ἔνδεκα, διότι ἐγίνοντο εἰς ἀφ' ἐκάστης φυλῆς, οἷς καὶ γραμματεὺς συνηριθμεῖτο· φαίνεται δ' ὅτι ἐλάμβανον καὶ μισθὸν οἱ ἄρχοντες οὗτοι· διότι οὐδεὶς εὐκόλως ἐδέχετο τὴν ἀναγκαιοτάτην ταύτην ἀρχήν, χαλεπωτάτην οὖσαν· χαλεπὴ δ' ἐστὶν ἡ ἀρχὴ αὕτη, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (2), διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν τὴν ἀπέχθειαν· ὥστε ὅπου μὴ μεγάλα ἐστὶ κερδαίνειν οὔτε ἄρχειν ὑπομένουσιν αὐτὴν οὔτε ὑπομείναντες ἐθέλουσι πράττειν κατὰ τοὺς νόμους. Οἱ ἔνδεκα εἶχον καὶ τοὺς ἑαυτῶν ὑπηρέτας, οἵτινες παρηκολούθουν αὐτοῖς καὶ ἐξετέλουν τὴν θανατικὴν ποινὴν· ἐν Ἀθήναις δὲ κλήρω καθίσταντο οἱ ἔνδεκα· ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (3) δηλοῦται, ὅτι καθῆκον αὐτῶν ἦν νὰ ἐπιμελῶνται τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐπεμελοῦντο προσέτι, ὅπως μὴ σκληρῶς φέρωνται πρὸς τοὺς δεσμώτας οἱ ὑπηρέται αὐτῶν καὶ ἀπανθρώπως μεταχειρίζονται τοὺς καταδίκους κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς ποινῆς· διὸ καὶ ἐξ ἐκάστης φυλῆς εἰς τὴν χάριν τῶν συμφυλετῶν αὐτοῦ καταδίκων δηλονότι· ὁ τῶν ἔνδεκα ὑπηρέτης καλεῖται καὶ δῆμιος καὶ δημόκοινος· διότι οἱ ὑπηρέται τῆς ἀρχῆς ταύτης ἦσαν δοῦλοι δημόσιοι· ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου διεσώθη ἡμῖν καὶ ἕτερος ὄρος, ἀνδραγχος (ὁ τοὺς ἀνδρας ἄγχων)· οἱ ἔνδεκα συνήθως καλοῦνται

(1) Δεινάρχος κ. Δημοσθ. 54 - 60 (πρὸς βλ. καὶ σελ. 21 - 22), καὶ Daremberg - Saglio κλπ. IV¹ σελ. 529 - 530.

(2) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 6, 5, 5.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 52.

καὶ οἱ κύριοι τῆς θανατικῆς ποινῆς· διότι οὗτοι ὄριζον καὶ τὴν ἡμέραν τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως· οὕτω λ. χ. λέγεται ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος (1) «οἱ ἔνδεκα λύουσι τὸν Σωκράτη καὶ παραγγέλλουσιν, ὅπως ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ τελευτήσῃ»· οὗτοι δ' εἰσι προσέτι καὶ οἱ τὸν ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου καταδικαζόμενον παραλαμβάνοντες, ὡς τὸν Σωκράτη (2)· διὸ καὶ ἡ συνήθης φράσις «παραδοῦναι τινα τοῖς ἔνδεκα» καὶ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι (3) ὁ τῶν τριάκοντα κήρυξ ἐκέλευσε τοὺς ἔνδεκα ἐπὶ τὸν Θηραμένη· οἱ δὲ εἰσελθόντες σὺν τοῖς ὑπηρέταις καὶ συλλαβόντες αὐτὸν ἀπάγουσιν ἐπὶ τὸν θάνατον· τέλος οἱ ἔνδεκα, οἵτινες ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ ἐπιμελεῖται τῶν κακούργων καλοῦνται, κατὰ Δημήτριον τὸν Φαληρέα μετωνομάσθησαν καὶ νομοφύλακες (4)· ὕστερον δὲ καὶ γενικῶ ὀνόματι δεομοφύλακες ἐλέγοντο.

Κατὰ τὸν Πολυδεύκη (5) τὰ ἐργαλεῖα τοῦ ὀημίου ἦσαν ξίφος, βρόχος, τύμπανον, φάρμακον· ἠπιωτέρα δὲ καὶ ἤττον ὀδυνηρὰ θανάτωσις, ἢ καὶ συνήθης καταστάσα ἐν Ἀθήναις, ἣν ἡ γινομένη διὰ τοῦ φαρμάκου (6)· τὸ κώνειον ὠκυμορώτατον εὐλόγως ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (7), ὡς ἐπιφέρων ταχέως καὶ οὐχὶ λίαν ἐπώδυνον τὸν θάνατον· ὁ δὲ διὰ τοῦ κωνείου θάνατος καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ διὰ τοῦ τυμπάνου ἢ ὁ ἀποτυμπανισμὸς παραβαλλόμενος πρὸς τὰς διὰ τῆς λαίμητόμου καὶ τὰς ἄλλας θανατικὰς ἐκτελέσεις τῶν νεωτέρων λαῶν καὶ μάλιστα πρὸς τὰς τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν τὰς μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος γινομένας, ἐμφαίνουσιν αἰσθήματα φιλανθρωπίας (8). Κατὰ κανόνα ὁ εἰς θάνατον καταδικασθεὶς ἔπινε τὸ κώνειον ἐν τῇ εἰρκτῇ, ὅπερ προσέφερον

(1) Πλάτ. Φαίδ. 59 E.

(2) Πλάτ. Ἀπολογ. 39 E.

(3) Ξεν. Ἑλλην. 2, 3, 54.

(4) Τοῦ δὲ νομοφυλακίου θύρα μία Χαρώνειον ἐκαλεῖτο, δι' ἧς τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπήγοντο· Πολυδ. Η', 102.

(5) Πολυδ. Η', 71.

(6) Τὸ ἀποκεφαλίζειν ἢ παρατομεῖν τοὺς ἐπὶ θανάτῳ καταδικασθέντας ἦτο ἔθιμον οὐχὶ Ἑλληνικόν· τῶν δ' ἄλλων οἱ μὲν βάρβαροι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἠκρωτήριαζον Ξενοφ. Ἀναβ. Β', 6, 1, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος ἐπιλέκιζον Πολυδ. Α', 7, 12.

(7) Πλούτ. β. Δίωνος 58 ἔοικεν ἀληθὲς λέγεσθαι τὸ τὴν πόλιν ἐκείνην φέρειν ἄνδρας ἀρετῇ τε τοὺς ἀγαθοὺς ἀρίστους καὶ κακίᾳ τοὺς φαύλους πονηροτάτους, καθάπερ αὐτῶν καὶ ἡ χώρα κάλλιστον μέλι καὶ κώνειον ὠκυμορώτατον ἀναδίδουσιν.

(8) Thonissen σελ. 478.

ὁ τῶν ἔνδεκα ὑπηρέτης ἢ ὁ δῆμιος· ἐν ᾧ δὲ σήμερον τὸ τοῦ δημίου ὄνομα φρίκην ἐμποιεῖ καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ἀποτρόπαιος ὑπάρχει, ὁ ὑπηρέτης τῶν ἔνδεκα ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος(1) εἰκονίζεται εὐγενῆς καὶ συμπαθῆς ψυχῆ, τὴν κύλικα τοῦ φαρμάκου μετὰ δακρύων προσφέρων πρὸς τὸν κατάδικον Σωκράτη· ὁ δῆμιος οὗτος, ὃς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καὶ περιφραστικῶς λέγεται «ὁ μέλλων σοι δώσειν τὸ φάρμακον» πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ διαλόγου δεικνύει μέγα τὸ διαφέρον ὑπὲρ τοῦ φιλοσόφου συνιστῶν αὐτῷ, ἵνα μὴ διαλέγηται ἐπὶ μακρόν, ὅπως μὴ διαθερμανθῇ καὶ οὕτως ἡ τοῦ φαρμάκου ἐνέργεια ματαιωθῇ· διότι ἄλλως θέλει ἀναγκασθῆναι νὰ πῖνῃ ὅς καὶ τρις τὸ κώνειον, ὅπερ λίαν ἀλγεινὸν ἔσται· ἔπειτα δὲ περὶ τὴν ἐσπέραν, ὅτε προσελθὼν παραγγέλλει πρὸς τὸν κατάδικον φιλόσοφον, ὅτι ἡ ὥρα τῆς φαρμακοποιίας ἐπέστη, προσέθηκεν· «ὦ Σώκρατες, οἱ μὲν ἄλλοι κατάδικοι χαλεπαίνουσί μοι καὶ καταρῶνται, ὅταν παραγγείλω αὐτοῖς πίνειν τὸ φάρμακον, ἀναγκαζόντων τῶν ἀρχόντων· ἀλλὰ σὺ καὶ ἐν τῷ πρὶν χρόνῳ γενναιότατος καὶ πραότατος ἐδείχθης τῶν πώποτε δεῦρο ἀφικόμενων, καὶ δὴ καὶ νῦν εὖ οἶδ' ὅτι οὐκ ἐμοὶ χαλεπαίνεις· γινώσκεις γὰρ τοὺς αἰτίους· νῦν, οἴσθα γὰρ ὃ ἤλθον ἀγγέλλων, χαῖρέ τε καὶ πειρῶ ὡς ῥᾶστα φέρειν τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἅμα δακρῦσας μετατρεφόμενος ἀπήει».

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς φαρμακοσίας διδακτικωτάτην περιγραφὴν ἔχει ὁ φιλόσοφος, ἀπανθίζομεν καὶ ἐξ αὐτῆς τὰ σπουδαιότερα· «μετ' ὀλίγον δὲ ἐπανήλθεν ὁ ὑπηρέτης φέρων τὸ φάρμακον ἐν κύλικι τετριμμένον· ἰδὼν δὲ ὁ Σωκράτης τὸν ἄνθρωπον· εἶπεν (=ἐμπρός), ἔφη, ὦ βέλτιστε· σὺ γὰρ τούτων ἐπιστήμων· τί χρὴ ποιεῖν; οὐδὲν ἄλλο, ἐκεῖνος ἔφη, ἢ πιόντα περιμέναι, ἕως ἂν σου βάρος ἐν τοῖς σκέλεσι γένηται· ἔπειτα κατακεῖσθαι· καὶ οὕτως αὐτὸ ποιήσει· καὶ ἅμα ὤρεξε τὴν κύλικα τῷ Σωκράτει· καὶ ὃς λαβὼν καὶ μάλα ἱλεως, οὐδὲν τρέσας οὐδὲ διαφθείρας οὔτε τοῦ χρώματος οὔτε τοῦ προσώπου, ἀλλ' ὥσπερ εἰώθει, ταυρηδὸν ἦτοι ἀτάραχον τὸ βλέμμα διατηρῶν, ὑποβλέψας πρὸς τὸν ἄνθρωπον· τί λέγεις, ἔφη, περὶ τοῦδε τοῦ πώματος πρὸς τὸ ἀποσπεῖσαι τινι (=σπονδὴν ἀπ' αὐτοῦ χάριν τινὸς ποιῆσαι)· ἐξεστιν ἢ οὐ; τοσοῦτον, ἔφη ἐκεῖνος, ὦ Σώκρατες, τρίβομεν, ὅσον οἴομεθα μέτριον εἶναι πιεῖν»·

(1) Πλάτ. Φαίδ. 63 Δ—Ε καὶ 116 Ο—

μετά δὲ τὴν πόσιν ὁ Σωκράτης κατὰ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ δημίου περιήρχετο ἤτοι περιόδους ἐποιεῖτο· περιελθὼν δὲ ἐπὶ τινα χρόνον, ἐπειδὴ ἤσθάνετο τὰ σκέλη αὐτοῦ βαρυνόμενα κατεκλίθη ὑπτίος· οὕτω γὰρ ἐκέλευεν ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἅμα ἐφαπτόμενος αὐτοῦ ὁ δοῦς τὸ φάρμακον, διαλιπὼν χρόνον ἐπεσκόπει τοὺς πόδας καὶ τὰ σκέλη καὶ ἔπειτα σφόδρα πιέσας αὐτοῦ τὸν πόδα ἠρώτησεν, εἰ αἰσθάνοιτο· ὁ δὲ οὐκ ἔφη· καὶ μετὰ τοῦτο αὐθις ἐπεσκόπει τὰς κνήμας καὶ ἐπανιῶν οὕτως ἡμῖν ἐπεδείκνυεν, ὅτι φύχεται καὶ πήγνυται καὶ ἀπτόμενος ἅμα εἶπεν, ὅτι, ἐπειδὴν πρὸς τῇ καρδίᾳ γένηται ἡ ψῦξις αὐτῷ, τότε οἰχήσεται ἤδη οὖν σχεδὸν τι αὐτοῦ ἦν τὰ περὶ τὸ ἥτρον ἤτοι τὰ ὑπὸ τὸν ὀμφαλὸν ψυχόμενα καὶ ἐκκαλυψάμενος τὸ τελευταῖον ἐφθέγγετο (1)».

Ἄξιοσημείωτος ὡσαύτως περὶ τῆς φαρμακοποσίας ὡς καὶ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ κωνείου γίνεται καὶ ἡ τοῦ Πλουτάρχου (2) διήγησις περὶ τῆς καταδίκης τοῦ Φωκίωνος καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ· κατὰ τὸν ἱστορικὸν δηλαδὴ πεπωκότων ἤδη πάντων τῶν φίλων, τὸ κώνειον ἐπέλιπε καὶ ὁ δημόσιος (=δήμιος) οὐκ ἔφη τρίψειν ἕτερον, εἰ μὴ λάβοι

(1) Πλάτ. Φαίδ. 117. Περιγραφὴν τοῦ κωνείου βλέπει τις παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ (Δ', οθ') «καὶ τὸ κώνειον καυλὸν ἀνίησι γονατώδη, ὡς μάραθον, μέγαν, φύλλα δὲ νάρθηκι ἐμφερῆ, στενωτέρα δὲ καὶ βαρύτερα· ἐπ' ἄκρων ἀποφύσεις καὶ σκιαδία· ἄνθος ὑπόλευκον· σπέρμα ἐμφερές ἀνίσω, λευκότερον· ἔστι δὲ καὶ αὐτὸ τῶν φαρμακικῶν κατὰ ψῦξιν ἀναιροῦν». — Διὰ τοῦ κωνείου ἐγένετο καὶ ὁ θάνατος τοῦ Θηραμένου, περὶ οὗ ὁ Ξενοφῶν ἱστορεῖ «καὶ ἐπεὶ γε ἀποθνήσκειν ἀναγκαζόμενος τὸ κώνειον ἔπιε, τὸ κλειπόμενον ἔφασαν ἀποκοιταβίσαντα (τὴν τοῦ κοττάβου παιδιὰν ποιήσαντα) εἰπεῖν· «Κριτία τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ· καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἄγνοῶ, ὅτι ταῦτα ἀποφθέγματα οὐκ ἀξιόλογα, ἐκεῖνο δὲ κρίνω τοῦ ἀνδρός ἀγαστόν, τὸ τοῦ θανάτου παρεστηχότος μήτε τὸ «φρόνιμον μήτε τὸ παιγνιώδες ἀπολιπεῖν ἐκ τῆς ψυχῆς». Ἑλλην. Β', γ', 56.

Διὰ τοῦ κωνείου προσέτι περιγράφει καὶ ὁ Πλουτάρχος γενόμενον τὸν τοῦ Φιλοποίμενος θάνατον· «ὁ δὲ Δεινοκράτης, ἱστορεῖ ὁ βιογράφος, ἐπεὶ νύξ ἐπῆλθεν... ἀνοίξας τὸ δεσμωτήριον εἰσέπεμψε δημόσιον οἰκέτην φάρμακον κομίζοντα προσενηγεῖν τῷ Φιλοποίμενοι καὶ παρασιῆναι μέχρι ἂν ἐκπίη κελεύσας· ἔτυχε μὲν οὖν ἐν τῷ χλαμυδίῳ κατακείμενος οὐ καθεύδων, ἀλλὰ λύπη καὶ θορύβῳ κατεχόμενος· ἰδὼν δὲ φῶς καὶ παρεστῶτα πλησίον τὸν ἄνθρωπον ἔχοντα τὴν κύλικα ταῦ φαρμάκου, συναγαγὼν μόλις ἑαυτὸν ὑπ' ἀσθενείας ἀνεκάθιζε καὶ δεξάμενος ἠρώτησεν» εἴ τι περὶ τῶν ἰππέων καὶ τοῦ Λυκόρτα πεπυσμένος εἶη· εἰπόντος δὲ τοῦ ἀνθρώπου διαπεφευγένοι τοὺς πολλοὺς ἐπένευσε τῇ κεφαλῇ καὶ διαδλέψας πράως πρὸς τὸν ἄνθρωπον· εὖ λέγεις, εἶπεν, εἰ μὴ πάντα κακῶς πεπράχαμεν· ἄλλο δὲ μηδὲν εἰπὼν μηδὲ φθεγγάμενος ἐξέπιε καὶ πάλιν ἑαυτὸν ἀπέκλινεν, οὐ πολλὰ πράγματα τῷ φαρμάκῳ παρασχών, ἀλλ' ἀποσθεσθεῖς ταχὺ διὰ τὴν ἀσθενείαν». Πλούτ. β. Φιλοποίμεν. κ'.

(2) Πλούτ. β. Φωκίων. 36.

δώδεκα δραχμάς, ὅσον ὠνεῖται τὴν ὄλκην ἤτοι ὄση εἶνε ἡ τιμὴ ἐκάστης ὀόσεως· χρόνου δὲ διαγενομένου καὶ διατριβῆς, ὁ Φώκιων καλέσας τινὰ τῶν φίλων καὶ εἰπὼν, εἰ μὴδὲ ἀποθανεῖν Ἀθήνησι δωρεάν ἐστίν, ἐκέλευσε δοῦναι τῷ ἀνθρώπῳ τὸ κερμάτιον.

Κατὰ δὲ τὸν Αἰλιανὸν (1) ἡ Κλεοπάτρα, τοῦ Ὀκταδιανοῦ προσιέντος καὶ φοβουμένη τὸν ἐξ αὐτοῦ θάνατον, ἤθελε νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἀλλ' ἐζήτηε θάνατον ἀνώδυνον· εὔρισκε δὲ τὸν μὲν διὰ τοῦ ξίφους ἀλγεινόν, τὸν δὲ διὰ φαρμάκων λυπηρόν· σπασμὸν γάρ τινα ἐμποιεῖν καὶ καρδιώτικον ἀναγκάζει· τὸν δὲ ἐκ τοῦ δήγματος τῆς ἰοβόλου ἀσπίδος ἀπὸνον εἶναι.

Καὶ ὡς πρὸς τὰς ἄλλας δὲ ἐπιεικείας, αἵτινες ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς θανατικῆς ποινῆς ὑπὸ τοῦ γεωτέρου πολιτισμοῦ τοῖς καταδεδικασμένοις κακούργοις παρέχονται, δὲν ὑστέρησεν ἡ Ἑλλάς· τὸ πρῶτον χαρακτηριστικὸν τῆς δημοσίας ἠθικῆς εἶνε, ὅτι οὐδεμία θανατικὴ ἐκτέλεσις ἐγένετο τὴν νύκτα, ἐξαιρουμένης τῆς Σπάρτης (2)· ὡς δ' ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος δηλοῦται, ἐπιτρέπεται τῷ καταδίκῳ νὰ μένη ἐν τῇ ζωῇ καθ' ὅλην τὴν τελευταίαν ἡμέραν μέχρι τῶν τοῦ ἡλίου δυσμῶν, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ τελευταία τοῦ ἡλίου ἀκτὶς ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων ἐφαίνεται (3). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου (4) ὡσαύτως προσμανθάνομεν, ὅτι τῶν καταδίκων τινὲς καὶ λίαν ὀψὲ τὸ κώνειον ἔπινον δειπνήσαντές τε καὶ πίνοντες εὖ μάλα καὶ συγγενόμενοι γ' ἐνιοὶ μεθ' ὧν ἂν τύχῳσιν ἐπιθυμοῦντες· ὁ Πλάτων (5) ἔτι προσιστορεῖ, ὅτι νόμος ἦν τοῖς Ἀθηναίοις, ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ τῶν Δηλίων ἑορτὴ καὶ θεωρία, καθαρεύειν τὴν πόλιν καὶ δημοσίᾳ μὴδὲνα ἀποκτείνειν, πρὶν ἂν εἰς Δῆλον τε ἀφίκηται τὸ πλοῖον καὶ πάλιν εἰς τὴν πόλιν ἐπανέλθῃ· τοῦτο δ' ἐνίοτε ἐν πολλῷ χρόνῳ ἐγένετο, λέγει ὁ φιλόσοφος, ὅταν τύχῳσιν ἄνεμοι κωλύοντες τὸν πλοῦν· ἀρχὴ δ' τῆς θεωρίας ἦν, ὅτε ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱερεὺς ἔστεφε τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου· τοῦτο δ' ἔτυχε γεγόμενον καὶ τῇ προτεραίᾳ τῆς δίκης τοῦ Σωκράτους· διὸ καὶ πολὺς χρόνος ἐγένετο τῷ φιλοσόφῳ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ὁ μεταξὺ τῆς καταδίκης καὶ τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως.

(1) Αἰλιαν. ζώων ἱστορ. 9, 11.

(2) Ἡρόδοτ. Δ', 146.

(3) Πλάτ. Φαίδ. 116 E.

(4) Πλάτ. Φαίδ. αὐτόθι.

(5) Πλάτ. Φαίδ. 58 B.

Ἐξ Αἰγύπτου δέ τινες τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον καὶ τὸν νόμον, ὃς κελεύει τὴν ἔγκυον, ἂν εἰς θάνατον καταδικασθῆ, νὰ μὴ θανατῶσιν, ἂν μὴ πρότερον γεννήσῃ (1)· τοιοῦτόν τι προσιστορεῖ καὶ περὶ τῆς ἐξ Ἄρειου πάγου βουλήs ὁ Αἰλιανός (2)· καταδικάσαντες δηλαδὴ οἱ Ἄρεοπαγίται φαρμακίδα τινα καὶ μέλλοντες θανατῶσειν, οὐκ ἀπέκτειναν αὐτὴν πρότερον, πρὶν ἀπεκύησεν· ὅτε γὰρ συνελήφθη τὴν φαρμακείαν ἀσκούσα, ἔγκυος ἦν· καὶ τὸ μὲν ἔμβρυον ὡς ἀναίτιον ἀπήλλαξαν τῆς καταδίκης, τὴν δὲ μητέρα ὡς αἰτίαν τῆς δηλητηριάσεως μόνην τῷ θανάτῳ ἐδικαίωσαν ἤτοι ἐκόλασαν.

Τέλος ἐκ τοῦ Ζηνοβίου μαθηάνομεν, ὅτι τοῖς ἐπὶ θάνατον ἀπαγομένοις τὴν παρρησίαν ταύτην ἐδίδουν, ὥστε τροφῆς καὶ οἴνου ἐμπλησθέντας τρία λέγειν, ἃ βούλονται μεθ' ὃ φιμωθέντες ἀπήγοντο πρὸς τὴν κόλασιν (3)· τοῦτο δὲ ἱκανῶς μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀξίας, ἣν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν παρρησίαν ἀπέδιδον, ἀφ' οὗ καὶ ἐν τῇ ὄψει τοῦ θανάτου ἔτι ταύτην ὡς δικαίαν ἀπόλαυσιν ἀπήτουν.

Φυγή.

Μετὰ δὲ τὴν θανατικὴν ποινὴν ἐξεταστέον τὴν δευτέραν τιμωρίαν ἣτοι τὴν φυγὴν, ἣτις πολιτικὸς θάνατος ἐθεωρεῖτο τοῦ φυσικοῦ ὀλίγον διαφέρων· καὶ ἐν μὲν τῇ πρωτογόνῳ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν καταστάσει δὲν κτεγινώσκετο ὑπὸ τῆς πολιτείας ἢ φυγὴ, ἀλλ' ὁ φονεὺς ἐκὼν ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἔφευγεν· ἢ Ἑλλάς εἰς πολλὰς ἀνεξαρτήτους πολιτείας διηρημένη δὲν ἐδύνατο νὰ ἔχη οὔτε τὰς παρὰ τοῖς Ἄγγλοις ποινικὰς ἀποικίας οὔτε τὰ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις διάφορα τῆς φυγῆς εἶδη· τὸ φεύγειν ἢ ἢ φυγὴ τὸ πρῶτον ἐλέγετο περὶ τῶν φονέων, οἵτινες ἐκουσίως ἐγκατέλειπον τὴν πατρίδα πρὸς τὸ ἀποφυγεῖν τὴν ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος ἐπικειμένην ἐκδίκησιν καὶ τὴν ἐξέγερσιν τῆς δημοσίας γνώμης· ὡς δὲ καὶ προηγουμένως εἶδομεν, κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους ὁ φονεὺς ἔφευγε τὴν πατρίδα εἴτε ἐκουσίως διέπραξε τὸν φόνον εἴτε καὶ ἀκου-

(1) Διόδωρ. Α', 78 καὶ Πλούταρχ. Ἠθικ. 552 Δ.

(2) Αἰλιαν. ποικιλ. ἱστορ. Ε', 18.

(3) Ζηνοβίου, Γ', 100.

σίως και είτε συγγενείς πρὸς ἐκδίκησιν ὁ φονευθεὶς εἶχεν είτε μὴ, ὁ φονεὺς ἐξεδιάζετο καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης εἰς φύγην(1).

Ἐν δὲ τῇ Ἀττικῇ πολιτείᾳ ἡ φυγὴ κατεγινώσκετο ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ὡς ποινὴ, ἧς τὰ ὄρια, ἡ διάρκεια καὶ τὰ νομικὰ ἐπακόλουθα σαφῶς διεγράφησαν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς παλαιότερους χρόνους ὁ Εὐριπίδης ἐν μοναδικῷ χωρίῳ παρέχει τὴν ἀξιολογούμενον εἶδησιν «οἱ πρόγονοι καλῶς τὸν φονέα διὰ τῆς φυγῆς ἐκόλαζον, ἣν ὁσίωσιν καὶ καθαρμὸν τοῦ φονικῆς ἀδικήματος ἐνόμιζον»(2). Ἐξ ἄλλης δὲ μαρτυρίας τοῦ Πausανίου οἶονεὶ συμπληρούσης τὴν τοῦ Εὐριπίδου μαρτυρίαν, ὅτι ὁ φονεὺς ἐδύνατο εἰς φύγην μετὰ τὸν φόνον, ἀλλὰ μὲν ὡς κατὰ ταῦτα ἐφονεύετο(3)· ὥστε τὸν φόνον ἐπιχολούθει ὡς ποινὴ ἢ τὸ φεύγειν ἢ τὸ ἀνταποθνήσκειν· καὶ κατὰ τὸν Σοφοκλέα τοῦ φόνου ἐξίλασμος ἐγένετο ἢ διὰ τοῦ ἀνδρηλατεῖν, φυγαδεύειν τὸν φονέα ἢ διὰ τοῦ φόνου· εἰ δὲ μὴ, τὸ τοῦ φονευθέντος αἷμα ἐχείμαζε τὴν πόλιν ὅλην(4). Ὁ Αἰσχύλος μάλιστα τὸ παρ' Ἑλλήσι τοῦτο νόμιμον ἔθος, τὴν δημήλατον δηλαδὴ φυγὴν, μεταφέρει καὶ ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους· διότι παρὰ τῷ τραγικῷ αἰ ἰκέτιδες Δαναΐδες ἐν χορῷ λέγουσι «φεύγομεν τὴν πατρίδα οὐτιν' ἐφ' αἵματι δημηλασίαν ψήφῳ πόλεως γνωσθεῖσαι»(5).

Τὸ δὲ φεύγειν τὴν πατρίδα καθ' ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα λείαν ἀλλογενὸν ὑπῆρχε καὶ μέγιστον δυστύχημα ἢ μᾶλλον πολιτικὸς θάνατος ἐθεωρεῖτο, τοῦ φυσικοῦ θανάτου ἐλάχιστα διαφέρων. Εἰς τὸν ἐξόριστον τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐν ἣ ἑκάστη ἐστία(6) καὶ ἱερὸν ἦτο, ἢ ποινὴ αὕτη ἦτο τοσοῦτη μᾶλλον σκληροτέρα καὶ ὀδυνηροτέρα, καθ' ὅσον ἐτίτρωσκε τὸν καταδικαζόμενον εἰς τὰ καίρια, τὴν συγγενικὴν στοργὴν δηλαδὴ, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ τὴν οὐσίαν· ὁ

(1) Ὀδυσ. ψ 118.

(2) Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ κάλοι.
φυγαῖς ὁσιούν, ἀνταποκτείνειν δὲ μὴ. Εὐριπίδ. Ὀρέστ. 512.

(3) Πρώτερον δὲ πρὶν ἢ Θησεὺς ἀφείθη, καθειστήκει πᾶσι
φεύγειν κτείναντα ἢ κατὰ ταῦτα θνήσκειν μένοντα. Πausαν. Α', 28, 10.

(4) Σοφοκλ. Οἶδ. Τύρανν. 100.

(5) Αἰσχύλ. Ἰκέτις. 6.

(6) Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. 7,5,56 τῆς ἐστίας οὐδὲν οὔτε ὁσιώτερον χωρίον ἐν ἀνθρώποις οὔτε ἡδίων οὔτε οἰκειότερόν ἐστιν.

φυγὰς δὲν ἦτο μόνον ἀποκεχωρισμένος(1) τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ἑαυτοῦ φίλων, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐσίας ἐστερημένος, μακρὰν τῶν τάφων τῶν πατέρων καὶ ἄνευ πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἅπερ ἦσαν τὸ ἐγκαύχημα καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ· ἦτο προσέτι ἀποκεκλεισμένος τῆς ἐθνικῆς λατρείας κωλυόμενος νὰ πλησιάσῃ τὰ ἱερά, ἐν οἷς οἱ θεοὶ τοῦ ἔθνους ὅλου ἦσαν ἐγκαθιδρυμένοι· τὸ ψυχικὸν ἄλγος τοῦ φυγάδος ἰκανῶς δύναται νὰ ἀπεικονίσῃ ὁ πόνος καὶ ὁ στόνος τοῦ Δημοσθένους, ὃς ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Αἰγίνης πλανώμενος ἀπέβλεπεν εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀττικῆς δεδακρυμένος(2)· καὶ παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι δὲ δικαζόμενος τις ἐπὶ φόνῳ καὶ κινδυνεύων λέγει πρὸς τοὺς δικαστὰς οἰκτιζόμενος· «ἐὰν μὲν καταδικασθῶ εἰς θάνατον, κληροδοτήσω τὴν ἀτιμίαν εἰς τοὺς παῖδας· ἐὰν δὲ φυγῶν (=διὰ τῆς ἐκουσίας φυγῆς) σωθῶ, βιώσομαι ἐπαιτῶν καὶ ἄπολις ἐπὶ τῆς ξένης»(3). Ἐνταῦθα δὲ προσθετέον καὶ τὴν παρ' Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν φυγὴν· διότι ὁ μὲν Ἕλληνα φυγὰς εὐθὺς καὶ ἄνευ ἄλλων διατυπώσεων ἄτιμος ἐγίνετο, ὁ δὲ Ῥωμαῖος διετήρει τὰ πολιτικὰ δικαιώματα μέχρις οὗ ἐν ἑτέρᾳ πόλει κτήσεται ταῦτα· διὸ καὶ ὁ Κικέρων οὐχὶ ποινὴν τὴν φυγὴν ὀνομάζει, ἀλλὰ καταφύγιον καὶ λιμένα τῆς ποινῆς(4).

Κατὰ δὲ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον καὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἡ φυγὴ ἦτο διττή, πρῶτον ἰσόβιος ἢ ἀειφυγία καὶ δεύτερον πρόσκαιρος· τὴν ἀειφυγίαν ἐπέβαλλεν ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή ἐπὶ τοῖς ἐκ προνοίας τραύμασιν· τὴν ἀειφυγίαν ἐπίσης ἐδύνατο νὰ προτιμήσῃ καὶ ὁ κατηγορούμενος ἐπὶ τῷ ἐκ προνοίας φόνῳ· διότι οὗτος, πρὶν ἔτι τὸ δικαστήριον ἐκδώσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀπόφασιν, φοβούμενος τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἐδικαιοῦτο μετὰ τὸν πρότερον λόγον(5) νὰ φύγῃ τὴν πατρίδα· καὶ ἡ φυγὴ δὲ αὕτη ἦτο ἰσόβιος συνεπαγομένη καὶ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀειφυγίας ταύτης οὐδέποτε οἱ ἐξόρι-

(1) Οἱ νόμοι ἐκώλυον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν γυναῖκα νὰ ἀκολουθῇ φεύγοντα τὸν ἄνδρα καὶ νὰ ἐπικουφίσῃ αὐτὸν ἐν τῇ ἐξορίᾳ· ἐνίοτε δὲ ἠκολούθουν ἢ μᾶλλον συνεξέπιπτον καὶ οἱ παῖδες τοῦ φυγαδευθέντος. Αἰσχίν. Ἐπιστολ. 12, 12.

(2) Πλούτ. β. Δημοσθέν. κα'.

(3) Ἀντιφ. Τετραλογ. Α', β', 9.

(4) Cicero pro Caecina 34c exsilium non est supplicium, sed perfugium portusque supplicii. Πρὸβλ. καὶ Hermann griech. Strafrecht σ. 33.

(5) Ἀντιφῶν κ. τ. Ἡρώδ. φόνου 13 ἀπολογησαμένῳ τὴν προτέραν ἐξῆν ἐφέλθειν· ἅπανσι γὰρ τοῦτο κοινόν ἐστιν.

στοι άνεκαλοῦντο, ὅτε διὰ γενικῆς ἀμνηστίας ἐπιτρέπετο ἢ τῶν φυγάδων κάθοδος· πάντες οἱ ἐξ Ἀρείου πάγου φεύγοντες ἐξηροῦντο τῆς καθόδου(1).

Προσημειωτέον δ' ὅτι τὴν ἐκουσίαν ταύτην φυγὴν, ἣν ὁ κατηγοροῦμενος πρὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου προετίμα, οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο νὰ κωλύσῃ οὔτε ὁ διώκων οὔτε οἱ δικάζοντες οὔτε ἄλλος ἀνθρώπων οὐδεὶς· διότι κατὰ τὸν Δημοσθένη οἱ τὰ παλαιὰ ταῦτα νόμιμα θέντες, οὓς διὰ τὴν ἀρχαιότητα ἤρωας καὶ θεοὺς οἱ ἄνθρωποι ὑπελάμβανον, δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐπιδεινώσωσι τὴν συμφορὰν τοῦ ἀτυχήσαντος, ἀλλ' ἐζήτησαν ἀνθρωπίνως νὰ ἐπικουφίσωσι κατὰ τὸ δυνατόν τὰς ἀνθρωπίνας ἀτυχίας· ὁ νόμος ἄρα ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀτυχοῦντα μόνην λοιπὴν σωτηρίαν τὸ ἐκ τῆς τῶν πεπονθότων χώρας μεταστάντα εἰς τὴν τῶν μηδὲν ἠδικημένων ἀδεῶς μετοικεῖν(2). Πρὸς τὸν Ἀττικὸν νόμον συμφωνεῖ καὶ ἡ τοῦ Πλάτωνος νομοθεσία· διότι καὶ ὁ φιλόσοφος ἐπιτρέπει τῷ φονεῖ κρινομένῳ τὴν αὐτοπροαίρετον φυγὴν· «φυγῶν δὲ καὶ μὴ θελήσας κρίσιν ὑποσχεῖν, φευγέτω ἀειφυγίαν» (3).

Ἄλλ' ἤδη ὁ ἀνδροφόνος φυγὰς κατὰ τὸν Ἀττικὸν νόμον ἀποβαλὼν τὰ πολιτικὰ δίκαια συναπέβαλε καὶ τὸ τῆς πόλεως ὄνομα· διότι δὲν καλεῖται πλέον Ἀθηναῖος, ἀλλ' ἀνδροφόνος, λέγει ὁ Δημοσθένης· «τὸν γὰρ φυγάδα οὐ τὸ τῆς πόλεως προσεῖπεν ὄνομα, ἧς οὐκ ἔστι μετουσία αὐτῷ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πράγματος, ᾧ κατέστησεν ἑαυτὸν ἐκεῖνος ἐνοχον· καὶ διὰ τοῦτο ἂν τις, φησί, τὸν ἀνδροφόνον κτείνῃ»(4).

Τὴν δὲ πρόσκαιρον φυγὴν ἐπέβαλλε τὸ Ἀττικὸν δικαστήριον ὡς

(1) Πλούτ. β. Σόλων. 19.

(2) Δημοσθένης. ΚΓ', 70. Καὶ ἐν τῇ Λοκρικῇ περὶ τῶν κορῶν ἐπιγραφῇ, ἐν ἣ περιέχεται ἡ συνθήκη τῶν Αἰαντείων πρὸς τοὺς Λοκρούς, μνημονεύεται ῥητῶς, ὅπως οἱ Αἰαντεῖοι ἐπὶ φόνῳ ἢ ἐφ' αἵματι φεύγοντες τὴν πατρίδα, μὴ θεωρῶνται μισοὶ ἐν τῇ τῶν Λοκρῶν χώρα ὄντες εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ παντός, ὥστε μὴδ' ἀδικούμενοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν δύνασθαι δίκην λαβεῖν, ἀλλὰ καθαροὶ νομιζόμενοι τυγχάνωσι τῆς προστασίας τῶν νόμων.

Αἰαντεῖους ἀσύλους εἶναι καὶ ἀρυσίους καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ ἐφ' αἵματι μὴ ἐπικωλύειν καὶ προδικίαν εἶμεν τοῖς τε ἰδιώταις καὶ τῇ πόλει. *Jahreshelt des Oesterr. Archäolog. Instit.* XIV, MCMXI σ. 168.

(3) Πλάτ. Νόμ. 871 Δ.

(4) Δημοσθένης. ΚΓ', 41.

ποινήν τοῦ ἀκουσίου φόνου· αὕτη δ' ἦν ἢ ἐπὶ καθόδῳ φυγή(1)· κατ' αὐτὴν δὲ τὰ χρήματα τοῦ φεύγοντος ἦσαν ἐπίτιμα ἤτοι δὲν ἐδημεύοντο· μάλιστα δὲ τὴν ἐκ τῆς πατρίδος πρόσκαιρον ταύτην ἀπομάκρυνσιν ὁ νόμος κατὰ τὸν φιλόσοφον ῥήτορα (2) δὲν καλεῖ φυγὴν, ἀλλ' ἀπλῶς μεταστῆσιν ἢ ἔξοδον καὶ πρόσκαιρην μετοίκησιν, ἣτις μᾶλλον ἐξίλασμός καὶ καθαρμός ἐθεωρεῖτο παρὰ ποινή. Κατὰ τὸν Δημοσθένη οἱ φονικοὶ νόμοι τοὺς μὲν ἐκ προνοίας ἀποκτινύνοντας θανάτῳ καὶ ἀειφυγία καὶ δημεύσει τῶν ὑπαρχόντων ζημιούσι, τοὺς δ' ἀκουσίως αἰδέσεως καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς ἠξίωσαν (3).

Καὶ οὐ μόνον τὴν φυγὴν, ὡς ἐπικούφισιν τῆς ἀνθρωπίνης συμφορᾶς ἢ Ἑλληνικῆς φιλανθρωπία ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἐφρόντισεν, ἵνα τὸν φυγάδα καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ προστατεύσῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ· ὁ φυγάς ἐν τῇ ξένη χώρᾳ θεωρούμενος ἰκέτης εὐκόλως ἄσυλον εὑρίσκειν κατὰ τὸν κοινὸν ἀπάντων ἀνθρώπων νόμον, ὃς κεῖται τὸν φεύγοντα δέχεσθαι καὶ τὸν ἰκέτην μὴ ἔκδοτον γίγνεσθαι (4)· «ἂν ἡμεῖς ἀποκτείνωμεν τοὺς ἐτέρωσε πεφευγότας, ὁ Δημοσθένης λίαν εὐστόχως λέγει, ἀποκτενοῦσιν ἕτεροι τοὺς δεῦρο· οὕτω δὲ ἢ μόνη λοιπὴ τοῖς ἀτυχοῦσιν ἅπασι σωτηρία διαφθαρήσεται· αὕτη δ' ἐστὶ τὸ μεταστάντα ἐκ τῆς τῶν πεπονθότων χώρας εἰς τὴν τῶν μηδὲν ἠδικημένων ἀδεῶς μετοικεῖν· διότι ἄλλως ἀπέραντοί αἱ τῶν ἀδικημάτων τιμωρίαι ἔμελλον νὰ γίνωνται» (5). Τὴν αὐτὴν γνώμην διατυποῖ καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ Ἡλέκτρᾳ αὐτοῦ, ἐν ἣ ἢ τῆς τραγωδίας ἥρωϊς πρὸς τὴν ἀνδροφόνον μητέρα, τὴν δικαιολογουμένην ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ ἀνδρός, διότι καὶ ὁ Ἀγαμέμνων τὴν Ἰφιγένειαν ἔθυσσε, λέγει· «δρα τιθεῖσα τόνδε τὸν νόμον βροτοῖς, τὸ φόνον ἀντὶ φόνου, μὴ πάθημα σαυτῆ γε καὶ μετάγνοιαν τιθῆς·

εἰ γὰρ κτενοῦμεν ἄλλον ἀντ' ἄλλου, σὺ τοι
πρώτη θάνοις ἄν, εἰ δίκης γε τυγχάνοις (6).

(1) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 1300b 20 οἱ φεύγοντες φόνου ἐπὶ καθόδῳ.

(2) Δημοσθ. ΚΓ', 85 τῶν ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ μεθεσθηκότων λέγει· τῷ τοῦτο δηλον; τῷ τε ἐξεληλυθότων εἰπεῖν, ἀλλὰ μὴ πεφευγόντων καὶ τῷ διορίζειν, ὧν τὰ χρήματα ἐπίτιμα· τῶν γὰρ ἐκ προνοίας (φονέων φονιάδων) δεδήμευται τὰ ὄντα.

(3) Δημ. ΚΑ', 43 σελ. 528.

(4) Δημοσθ. ΚΓ', 85.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 39.

(6) Σοφοκλ. Ἡλέκτρ. 577.

Ἄλλ' ἢ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τοῦ φυγάδος ἀσφάλεια παρείχεται ἐπὶ τισιν ὄροις, ἐὰν βεβαίως ὁ φυγάς ἀπείχεται τῆς ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς πατρίδος ἀγορᾶς (1) καὶ πανηγύρεως ὡς καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν τιῶν ἱερῶν καὶ πανελληνίων ἀγῶνων καὶ ἐορτῶν καὶ δὴ καὶ τῶν Ἀμφικτιονικῶν ἐορτῶν καὶ ἀγῶνων, ὧν ὁ φονευθεὶς ἐστερήθη καὶ ἐνθα ὁ φονεὺς πρὸς τοὺς πρόην συμπολίτας αὐτοῦ νὰ ἐπικοινωνήσῃ ἐδύνατο· «ὄσων τῷ παθόντι ζῶντι μετῆν, τούτων εἶργει τὸν δεδρακότα» (2). Εἰ δ' ὁμοῦ παρέδαινέ τι τούτων ὁ φυγάς καὶ κατήρχετο, ὅποι μὴ ἐξῆν, τότε πᾶς τις ἐδύνατο νὰ φονεύσῃ αὐτὸν νηποινεῖ· καὶ εἰς τὴν πατρίδα δὲ κατερχόμενον τὸν φυγάδα παρὰ τὸν νόμον πᾶς τις ἐδικαιοῦτο ἢ αὐτὸς νὰ κτείνῃ (3) δυνάμενος ἢ πρὸς τοὺς ἄρχοντας ν' ἀπαγάγῃ, ὅπως ἐκεῖνοι θανατώσωσιν αὐτὸν· κατὰ τὸν νόμον δ' ἔδει νὰ κολάσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ πεπονθότος πατρίδι, ὅπου δηλαδὴ καὶ αὐτὸς τὸν φόγον ἐνήργησεν πρότερον (4). Εἰ δὲ μὴ ἐδύνατό τις αὐτὸς ν' ἀπαγάγῃ, ἐδικαιοῦτο καὶ νὰ μηνύσῃ ἢ ἐνδείξῃ πρὸς τοὺς ἄρχοντας· καὶ ἡ καταγγελία αὕτη ἐνδείξις ἐκαλεῖτο.

Ἀξιοσημεῖωτον δὲ καὶ τοῦτο· ἐν ᾧ δηλαδὴ κατὰ τὸν νόμον ἐδύνατό τις τὸν ἀνδροφόνον νὰ κτείνῃ, ἀπηγορεύετο ὁμοῦ νὰ κακοποιῇ αὐτὸς αὐτὸν μαστιγῶν ἢ δεσμεύων, ἢ καὶ χρήματα παρ' αὐτοῦ νὰ πράττηται, ὅπως μὴ καταγγείλῃ αὐτὸν εἰς τὰς ἀρχάς· χρηματικὴν ἀμοιβὴν ἢ ἱκανοποιήσιν, ὡς ἐφ' Ὀμήρου ἐγένετο, ὁ νόμος νῦν δὲν ἐπέτρεπεν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ ὑποδεχόμενος τὸν ἀνδροφόνον φυγάδα ἢ καὶ ἀποκρύπτων αὐτὸν ὑπέκειτο εἰς τὴν αὐτὴν τῷ φυγάδι τιμωρίαν (5)· ὥσπερ δὲ ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία, καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ τιμωρεῖ διὰ θανάτου ἐκεῖνον, ὅστις ὑποδέχεται τὸν φυ-

(1) Δημ. ΚΓ', 39 «ἀπεχόμενον ἐφορίας ἀγορᾶς (=ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς χώρας)· ἐνταῦθα γάρ, ὡς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, τὰρχαῖα συνῆσαν οἱ πρόσχωροι παρὰ θ' ἡμῶν καὶ τῶν ἀστυγειτόνων· ὅθεν ὠνόμασεν ἀγορᾶν ἐφορίαν»· ὁ ῥήτωρ προφανῶς ἠναγκάσθη νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν λέξιν, ἐπειδὴ ἡ σημασία αὐτῆς σκοτεινὴ καὶ ἀσαφὴς σὺν τῷ χρόνῳ κατέστη.

(2) Δημ. ΚΓ', 40 σελ. 632 καὶ Πλάτ. Νόμ. 865 E.

(3) Δημ. ΚΓ', 28 τοὺς ἀνδροφόνους ἐξεστὶν ἀποκτείνειν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ καὶ ἀπάγειν . . . λυμάνεσθαι δὲ (=κακοποιεῖν) μή, μηδὲ ἀποιναῖν (=ἀποινα, χρήματα λαμβάνειν).

(4) Δημ. ΚΓ', 34.

(5) Οἱ νόμοι οὐκ ἐῴσιν ὑποδέχεσθαι τῶν φευγόντων οὐδένα ἢ ἐν τοῖς αὐτοῖς κελύουσιν ἐνέχεσθαι τὸν ὑποδεχόμενον τοὺς φεύγοντας. Δημ. Ν' 49 σελ. 1222, 2.

γάδα· «φυγάδος δὲ ὑποδοχή θάνατος ἔστω ζημία» (1). Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν πλοίαρχον Ἀθηναῖον ὁ νόμος δὲν ἐπέτρεπεν ἐπὶ τῆς νεῶς αὐτοῦ τὸν φυγάδα νὰ δεχθῆ· ὁ ὑποδεχόμενος τὸν φυγάδα εἰς τὴν αὐτὴν τοῖς φεύγουσι ποιγὴν ὑπέκειτο. Γνωστὸν δ' ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς φυγὰς ὧν ἐπεισέ τὸν Ἀθηναῖον πλοίαρχον νὰ δεχθῆ αὐτὸν ἐπὶ τῆς νεῶς αὐτοῦ (2).

Ἀπεχόμενος δ' ὅμως ὁ ἀνδροφόνος τῶν ἀπειργμένων τόπων εἶχεν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀττικοῦ νόμου· οὔτε νὰ καταδιώξῃ τις αὐτὸν πέρα τῶν ὄρων ἐδύνατο οὔτε ν' ἀποκτείνῃ· διὸ εἴ τις ἀπέκτεινεν αὐτὸν ἢ αἴτιος τοῦ φόνου αὐτοῦ ἐγίνετο, καθίστατο ἔνοχος, ὡσπερ καὶ ὁ τὸν Ἀθηναῖον πολίτην ἀποκτείνας· καὶ οἱ δύο περὶ τούτου νόμοι σφύζονται παρὰ τῷ Δημοσθένει· ὁ μὲν εἰς ἔλεγεν· «ἐάν τις τινα τῶν ἀνδροφόνων τῶν ἐξεληλυθότων, ὧν τὰ χρήματα ἐπίτιμα, πέρα ὄρου ἐλαύνη ἢ φέρῃ ἢ ἄγῃ, τὰ ἴσα ὀφείλειν, ὅσα περ ἂν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ ὀράσῃ» (3)· ὁ δὲ ἕτερος ἐκέλευεν· «ἐάν τις τὸν ἀνδροφόνον κτείνῃ ἢ αἴτιος ἢ φόνου, ἀπεχόμενον ἀγορᾶς ἐφορίας καὶ ἄθλων καὶ ἱερῶν Ἀμφικτιονικῶν, ὡσπερ τὸν Ἀθηναῖον κτείνοντα, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐνέχεσθαι» (4).

Περὶ δὲ τοῦ φόνου τοῦ φυγάδος, ὅς ἐφονεύετο ἐν τῇ ξένη καὶ ὑπὸ ξένου ὡς καὶ περὶ τῆς ἀνδροληψίας, ἐγένετο λόγος προηγουμένως (5).

Τέλος ὁ ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ φεύγων ἔμενεν ἐν τῇ ξένη χρόνον ὀρισμένον· ἀλλ' ἐδύνατο καὶ πρὸ τῆς λήξεως τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος νὰ κατέλθῃ, ἐὰν ἐπετύγχανε νὰ κινήσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος καὶ τύχῃ τῆς συγγνώμης αὐτῶν· ἡ συμπάθεια δ' αὕτη καὶ συγγνώμη ἐλέγετο αἰδεσις ἐν τῷ Ἀττικῷ νόμῳ καὶ τὸ τυχεῖν ταύτης αἰδέσασθαι· πρὸς τὴν αἰδεσιν δὲ ταύτην παραπλησίως ἔχει τὸ ἔθος τῶν νῦν Μανιατῶν, ὅπερ ψυχικὸν καλεῖται. Συγγενεῖς δέ, οὓς ὀφείλεν ὁ φυγάς νὰ ἐξιλεώσῃ (αἰδέσασθαι), ἦσαν οἱ στενώτατοι, πατήρ δηλαδή, ἀδελφοί, υἱοί, καὶ τούτους δὲ πάντας ἔδει νὰ ἐξιλεώσῃ· διότι ἐὰν εἰς μόνος εἶχεν ἀντίρρησιν, ἐκώλυε τὴν

(1) Πλάτ. Νόμ. 959 B.

(2) Θουκυδίδ. Α', 137 B.

(3) Δημ. ΚΓ', 44 σελ. 634.

(4) Δημ. ΚΓ', 37 σελ. 632.

(5) Πρ6λ. σελ. 247.

αΐδεσιν(1): ἐάν δὲ πάλιν μὴ ὑπῆρχον τοῦ εἰρημένου βαθμοῦ συγγενεῖς πρὸς τὴν αΐδεσιν ταύτην, τότε οἱ ἄρχοντες ἐξέλεγον κατὰ τὸν νόμον δέκα φράτερας ἀριστίνδην ἐκ τῆς φρατρίας τοῦ φονευθέντος, οἵτινες, ἐάν ἤθελον, ἐδέχοντο τὴν αΐδεσιν(2). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν αΐδεσιν ὁ νόμος ἐπέτρεπε τὴν κάθοδον οὐχὶ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἀφοῦ ὁ φυγὰς θύσῃ καὶ καθαρῆῃ καὶ τελέσῃ πάνθ' ὅσα ὁ νόμος κελεύει(3). Ἐκ τοῦ Πλάτωνος δὲ μανθάνομεν προσέτι, ὅτι ὁ φυγὰς ἐγένετο καθαρὸς καθαρῆς κατὰ τὸν πυθόχρηστον ἐκ Δελφῶν κομισθέντα περὶ τούτων νόμον(4). Γνωρίζομεν δὲ προσέτι ἐκ τοῦ Δημοσθένους, ὅτι παρασχὼν ὁ συγγενὴς τοῦ φονευθέντος τὴν αΐδεσιν εἰς τὸν φυγάδα, δὲν ἐδύνατο αὐτίς νὰ ἐκβάλῃ τοῦτον, ἅπαξ κατελθόντα εἰς τὴν πατρίδα(5).

Ἀλλὰ πόσον χρόνον διήρκει ἡ ἐπὶ τῷ ἀκουσίῳ φόνῳ φυγὴ καὶ ἐάν, μὴ αἰδεσθέντων τῶν συγγενῶν πάντων τοῦ παθόντος, ἐδύνατο νὰ κατέλθῃ ὁ φυγὰς εἰς τὴν πατρίδα, τοῦτο εἰσέτι σαφῶς δὲν φαίνεται καθωρισμένον ὑπὸ τῶν περὶ ταῦτα διατριψάντων εἰδικῶν! Ἡμεῖς δ' ὅμως ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς φυγῆς δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ εἰκάσωμεν, ἐξ ὅσων ὁ Πλάτων(6) ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ λέγει, ὅτι ἡ φυγὴ ἐνιαυσία ἦτο· ἐντεῦθεν οἱ ὅροι ἀπενιαυτεῖν, ἀπενιαύτησις, ἀπενιαυτίζειν, ἀπενιαυτισμός· διότι ὡς καὶ προηγουμένως παρατηρήσαμεν, ὁ φιλόσοφος διαρρήδην μνημονεύει περὶ τοῦ φυγάδος φονέως «ὕπεξελθεῖν καὶ ἐρημῶσαι τὴν πατρίδα πάσας τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ» «εἰς ἄλλην χώραν ἀπελθὼν οἰκείτω τὸν ἐνιαυτὸν ἐκδημῶν» «καὶ ἐνιαυτὸς εἰς ἔστω τῆς ἐκδημίας ἐν νόμῳ»· διὸ καὶ κατὰ τὸν Ἡσύχιον ἀπενιαυτισμός, ἢ εἰς ἐνιαυτὸν φυγὴ τοῖς φόνον

(1) Δημοσθ. ΜΓ', 57 σελ. 1068 (νόμος) ἐάν δ' αἰδέσασθαι δέη, ἐάν μὲν πατὴρ ἢ ἀδελφὸς ἢ υἱὸς, πάντας ἢ τὸν κωλύοντα κρατεῖν.

(2) Δημοσθ. αὐτόθι «ἐάν δὲ τούτων (τῶν στενωτάτων συγγενῶν) μηδεὶς ἦ, κτείνῃ δ' ἄκων, γνῶσι δὲ οἱ πεντήκοντα καὶ εἷς (οἱ ἐφέται δικασταὶ) ἄκοντα κτείνειν, αἰδεσάσθων οἱ φράτερες, ἐάν θέλωσι, δέκα· τούτους δὲ οἱ πεντήκοντα καὶ εἷς ἀριστίνδην αἰρείσθων».

(3) Δημοσθ. ΚΓ', 72 πρβλ. καὶ Σουΐδαν, ἐξηγηταὶ τρεῖς γίνονται πυθόχρηστα, οἷς μέλει καθαίρειν τοὺς ἄγει τινὶ ἐνσχεθέντας.

(4) Πλάτ. Νόμ. 865B καὶ 866.

(5) Δημοσθ. ΛΗ', 59 σελ. 983.

(6) Πλάτ. Νόμ. 864E καὶ 865E καὶ 869E.

(ἀκούσιον) δράσασιν. Ἐδύνατο δ' ὁμοίως ὁ φυγάς νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ πρὶν παρέλθῃ ὁ ἐνιαυτός· τοῦτο δὲ συνέβαινεν, ἐὰν ἐν τῷ μεταξύ ἐτύγχανε τῆς αἰδέσεως παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος, εἰς ἣν πάντες ἔδει νὰ συναινέσωσιν· εἰς δὲ ἐὰν αὐτὴν ἠρνεῖτο, κατὰ τὸν νόμον δὲν παρείχετο· ἀλλ' ἢ μὴ παροχὴ τῆς αἰδέσεως δὲν ἐδύνατο βεβαίως νὰ κωλύσῃ τὴν κάθοδον τοῦ φυγάδος μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ἐνιαυτοῦ· ὁ φυγάς καθ' ἡμᾶς αὐτοδικαίως πλέον ἐδύνατο νὰ κατέλθῃ· ἢ τοιαύτη δ' ὁμοίως ἄρνησις τὸ σκληροκάρδιον μόνον τῶν συγγενῶν ἐδείκνυεν, ὡς ἐπὶ Ὀμήρου ψεκτὸν ἐνομίζετο τὸ ἀμείλικτον τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος, τῶν μὴ δεχομένων τὴν προσφερομένην τιμὴν τοῦ αἵματος, τὴν ποινήν, ἣν ὁ φονεὺς προσέφερεν. Τὴν αἰδῆσιν δὲ ταύτην, λείψανον ἀμυδρὸν τοῦ Ὀμηρικοῦ ἐκείνου ἐθίμου οὔσαν, λίαν εὐλόγως ὁ Ἀττικὸς νόμος ἐκέλευεν· διότι διὰ ταύτης ἐσκόπει τὴν μνησικακίαν τῶν ἀδικηθέντων νὰ καταπαύσῃ καὶ τὸ πρὸς τὸν φονεὰ διάπυρον πάθος τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος κατασβέσῃ, ὅπως μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας κάθοδον τοῦ φονέως ἐν ἀρμονίᾳ διαδιῶσιν· διὸ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ συνιστᾷ ἢ μᾶλλον ἐπιτάσσει πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος ἵνα, ἐὰν ἐκουσίως ὁ φονεὺς φύγῃ τὴν πατρίδα πειθόμενος τῷ νόμῳ, παρέχῃ τὴν αἰδῆσιν καὶ τοὺς παρέχοντας αὐτὴν ἐπαινεῖ ὡς μετριοπαθεῖς καὶ εὐδιαλλάκτους πολίτας (1).

Φυγὴ τέλος ἦν καὶ ὁ ὀστρακισμὸς τεθεῖς ὡς κόλασις κατὰ τῶν ἐχόντων μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ φόβον καὶ φθόνον εἰς τὸν δῆμον ἐμπνεόντων· προφυλακτικὸν ἄρα μέτρον ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ κατὰ τῆς τυραννίδος ἦν ὁ ὀστρακισμὸς, ὃς καὶ μάστιξ κεραμεικὴ ἐκλήθη· τὴν διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ταπείνωσιν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ μέγα δυναμένων ὁ Πλούταρχος (2) εὐφυῶς ὠνόμασε φθόνου παραμυθίαν φιλάνθρωπον· ἐπενοήθη δὲ ὁ ὀστρακισμὸς διὰ τὴν ὑποψίαν τῶν ἐν δυνάμει πολιτικῶν τὸ πρῶτον ἕνεκα τοῦ Πεισιστράτου, διότι οὗτος δημαγωγὸς καὶ στρατηγὸς ὢν τύραννος κατέστη· καὶ ἐτέθη μὲν τὸ πρῶτον ὁ περὶ τοῦ ὀστρακισμοῦ νόμος ὑπὸ Κλεισθένου

(1) Πλάτ. Νόμ. 866 A τῷ δὲ νόμῳ (τοῦ φυγεῖν τὴν πατρίδα) ἐὰν ἐκὼν πείθεται ὁ φονεὺς, ὁ τοῦ τελευτήσαντος ἐγγύτατα συγγενὴς ἐχέτω συγγνώμην καὶ ἄγων πρὸς αὐτὸν εἰρήνην μέτριος ἂν εἴη πάντως.

(2) Πλούταρχ. β. Ἀριστείδ. ι'.

μετά τήν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, ἐχρήσαντο δ' ὁμοῦ αὐτῷ οἱ Ἀθηναῖοι δύο ἔτη μετά τήν ἐν Μαραθῶνι μάχην, θαρροῦντος ἤδη τοῦ δήμου ἐπὶ τῇ νίκῃ(1)· ἐν ταῖς ἐλευθέραις καὶ εὐνομουμέναις πολιτείαις ὁ ὀστρακισμὸς ἀφοπλίζων τὴν δύναμιν καὶ τὴν φιλοδοξίαν τῶν ὑπερβαινόντων τὰς συνήθεις ἀναλογίας προσώπων εἶνε φυσικόν τι ἐπακολούθημα· διὸ καὶ τὸ νομοθέτημα τοῦτο οὐχὶ ψεκτὸν ὁ Ἀριστοτέλης εὕρισκει· «αἱ πολιτεῖαι, λέγει ὁ Σταγίριτης, τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἐπισκοποῦσαι ὀρῶσι τοῦτο· δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· οὔτε γὰρ ζωγράφος ἐάσειεν ἂν τὸ ζῶον ἔχειν πόδα, ὅσον κάλλος καὶ ἂν ἔχη, τὴν συμμετρίαν ὑπερβαίνοντα· οὔτε ὁ ναυπηγὸς πρύμναν ἢ τῶν ἄλλων τι μορίων τῆς νεῆς οὐδὲ ὁ χοροδιδάσκαλος τὸν μείζον καὶ κάλλιον τοῦ παντὸς χοροῦ φθειγγόμενον ἐάσει συγχορεύειν» (2). Τέλος δὲ σημειωτέον καὶ ὅ,τι ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ ὀστρακισμοῦ καὶ τῆς φυγῆς διδάσκει ὁ Σουΐδας κατὰ τὸν λεξικογράφον τοῦτον «ὀστρακισμὸς φυγῆς διαφέρει, ὅτι τῶν μὲν φυγῆς ἀλόντων αἱ οὐσίαι δημεύονται, τῶν δὲ ὀστρακισμῷ ἀποστάντων οὐκ ἀφαιρεῖται τὰ χρήματα ὁ δῆμος· καὶ τοῖς μὲν χρόνος ἐνδείκνυται καὶ τόπος, οἱ δὲ φεύγοντες οὐδέτερον τούτων ἔχουσιν».

Δεσμὸς - δεσμοτήριον - εἰρκιή.

Πρὸς τὰς ῥονικὰς ποινὰς στενώτατα συνδέεται ὁ δεσμὸς καὶ τὸ δεσμοτήριον(3)· «οὔτε γὰρ ἐξήν ὑμῖν τιμᾶν ὅ,τι χρή παθεῖν ἢ ἀπατεῖσαι, ὡ δικασταί· ἐν γὰρ τῷ παθεῖν καὶ ὁ δεσμὸς ἐνι», λέγει ὁ Δημοσθένης(4)· τοῦ δεσμοτηρίου δὲ καὶ τῶν δεσμῶν μάλιστα μνεία γίνεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὁ λόγος ἦ περὶ τῶν εἰς θάνατον καταδικασθέντων, οἵτινες ἐγκλείονται προσωρινῶς εἰς τὸ δεσμοτήριον μέχρι τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως(5)· τοὺς ἐγκαθειργμένους δὲ τούτους καταδίκους ἐδύναντο οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι γὰ ἐπισκέπτωνται ἐν τῷ

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 22, 3.

(2) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Γ', 8.

(3) Τὸ δεσμοτήριον ἐν Ἀθήναις κατ' εὐφημισμὸν ἐλέγετο οἴκημα, ἐν Σάμῳ δ' ἐκαλεῖτο γοργύρα=carcer· ἐπιμεληταὶ δὲ καὶ ἄρχοντες τοῦ δεσμοτηρίου ἦσαν οἱ ἑνδεκά, ὡς προερρήθη.

(4) Δημοσθ. ΚΔ', 146 α. 745.

(5) Πλάτ. Φαίδων. 59 Ε.

δεσμοτηρίω, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο πολῦτιμος ἡμῖν ὑπάρχει ἡ διήγησις τοῦ Πλάτωνος (1)· κατ' αὐτὴν οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτους καθ' ἑκάστην συλλεγόμενοι ἔωθεν εἰς τὸ δικαστήριον, ἐν ᾧ καὶ ἡ δίκη ἐγένετο, ὡς κείμενον πλησίον τοῦ δεσμοτηρίου, περιέμενον ἑκάστοτε, ἕως οὐ ἀνοιχθῆ· ἀνοιγομένου δὲ τοῦ δεσμοτηρίου καθ' ὄραν τεταγμένην, εἰσῆρχοντο καὶ διημέρευον τὰ πολλὰ μετ' αὐτοῦ· τὴν δὲ τελευταίαν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ πείη τὸ κώνειον ὁ δεσμώτης φιλόσοφος, συνήλθον οἱ φίλοι πρωϊαίτερον εἰς τὸ εἰωθὸς μέρος· ὁ δὲ θυρωρός, ὅσπερ καὶ εἰώθει ὑπακούειν, εἶπε περιμένειν καὶ μὴ πρότερον εἰσιέναι, ἕως ἂν αὐτὸς κελεύσῃ λύουσι γάρ, ἔφη, οἱ ἔνδεκα τὸν Σωκράτη καὶ παραγγέλλουσιν, ὅπως ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ τελευτήσῃ»· ὅτι δὲ οἱ ἐγκαθεύρκτοι ἐνίοτε διορύσσοντες τὸν τοῖχον τοῦ δεσμοτηρίου ἀπεδίδρασκον, γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Δημοσθένους (2).

Κατὰ τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν οἱ μὲν πολῖται κατηγορούμενοι ἐπὶ φόνῳ δὲν ἐγκαθεύργυντο· οὐδεὶς δὲ φόβος ὑπῆρχε νὰ ἐγκαθεύρξωσιν αὐτούς, ἵνα μὴ φύγῃ τὴν πατρίδα πρὸ τῆς δίκης· διότι ὁ νόμος, ὡς εἶδομεν, ἐπέτρεπεν αὐτοῖς τὴν φυγὴν ταύτην καὶ μετὰ τὴν εἰς τὸ δικαστήριον ἐμφάνισιν καὶ τὸν ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ πρότερον λόγον· οἱ ξένοι δ' ὅμως κατηγορούμενοι ἐπὶ φόνῳ ἐρρίπτοντο εἰς τὸ δεσμοτήριον μέχρι τῆς δίκης, ἵνα παραστῶσιν εἰς δίκην καὶ κριθῶσιν· διότι ἐκφυγόντες εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ἔμενον ἀνενόχλητοι καὶ πᾶσαν κοινὴν ἀπέφευγον· ὥστε ἡ τῶν ξένων ἐγκαθεύρξις πρὸ τῆς δίκης εἶχε προληπτικὸν χαρακτήρα· ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀντιφῶντος (3) μαρθάνομεν, ὅτι καὶ τούτων οὐδεὶς πώποτε ἐδέθη, ὅστις ἠθέλησε καταστήσαι ἐγγυητὰς· μάλιστα δὲ καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν κακούργων, οἱ ἔνδεκα, τῷ αὐτῷ χρῶνται νόμῳ τούτῳ, λέγει ὁ ῥήτωρ.

Ἡ σχέσηις τοῦ δεσμοτηρίου πρὸς τὸ δικαστήριον εἶνε λίαν στενή, ὅς διδάσκει καὶ ὁ Δημοσθένης· διότι ὁ Τιμοκράτης, καθ' οὗ τὸν λόγον ἔχει ὁ ῥήτωρ, πρότεινε νόμον «δι' οὐ φενακίσας τὸν δῆμον οὐχὶ μόνον ἀνοίγει τὸ δεσμοτήριον, ἀλλὰ καὶ καθαιρεῖ· προσπεριείληφε δὲ καὶ τὰ δικαστήρια· τίς γὰρ ἢ τούτων ἢ ἐκείνου χρεία, ὅταν,

(1) Πλάτων αὐτόθι.

(2) Δημοσθ. ΚΕ', 56 σελ. 787.

(3) Ἀντιφῶν π. τ. Ἡρώδου φόνου 17.

οἷς τετίμηται δεσμοῦ, λύωνται»(1); Ὁ Ἀττικὸς νόμος περὶ τινῶν ἀδικημάτων ἐπέτρεπεν εἰς τὸν κατηγορούμενον καὶ ἔνοχον εὐρεθέντα τὴν αἵρεσιν τῆς ποινῆς τῶν δεσμῶν ἀντὶ τοῦ θανάτου· διὸ καὶ ὁ Σωκράτης ἔνοχος κριθεὶς ἠρωτήθη κατὰ τὸν νόμον, τίνα ποινὴν προκρίνει· ὁ δὲ λέγει· «τοῦ τιμήσωμαι; δεσμοῦ; καὶ τί με δεῖ ζῆν ἐν τῷ δεσμοιωτηρίῳ δουλεύοντα τῇ αἰεὶ καθεστηκυίᾳ ἀρχῇ, τοῖς ἑνδεκα; ἀλλὰ χρημάτων καὶ δεδέσθαι, ἕως ἂν ἐκτείσω»(2); Καὶ ἐν τῷ Κρίτωνι δὲ ὁ φιλόσοφος μνημονεῦει τῶν δεσμῶν ὡς ποινῆς ἰδίας λέγων «οὐ δύναμαι νῦν ἐκβαλεῖν τοὺς λόγους, οὓς ἐν τῷ ἔμπροσθεν ἔλεγον. . . οὐδ' ἂν πλείω τῶν νῦν παρόντων ἢ τῶν πολλῶν δύναμις ὥσπερ παῖδας ἡμᾶς μορμολύττηται, δεσμούς καὶ θανάτους ἐπιπέμπουσα καὶ χρημάτων ἀφαιρέσεις»(3).

Ὡς ἰδία δὲ ποινὴ ὁ δεσμός καὶ τὸ δεδέσθαι ἐπεδύλλοντο ἐπὶ ὠρισμένοις ἀδικήμασιν, οἷον ἕνεκα χρέους εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πρὸς τὸ ἐξασφαλίσει τὴν ἀπότεισιν τῆς ὀφειλῆς· οὕτω λ. χ. οἱ τελῶναι δηλαδὴ οἱ τῶν τελῶν μισθῶται καὶ οἱ τούτων ἐγγυηταὶ ἄνευ κρίσεως μάλιστα τοῦ δικαστηρίου ὑπέκειντο εἰς τὴν τῶν δεσμῶν ποινὴν, εἰ μὴ τὰ τέλη ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ κατεδύλλοντο· ἔτι δὲ καὶ οἱ καταβολὴν τοῦ δημοσίου ἔλλείποντες κατὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀποδεκτῶν ὑπεχρεοῦντο διπλάσιον τὸ ἔλλειφθὲν (=τὸ ἔλλειμμα) γὰρ καταβάλλωσιν ἢ δεδέσθαι· καὶ ταῦτα δὲ εἰσπράττειν ἢ βουλή κυρία ἦν καὶ δεῖσαι κατὰ τοὺς νόμους, λέγει ὁ Σταγίριτης(4)· καὶ οἱ εἰς χρηματικὴν ζημίαν ἕνεκα ὕβρεως καταδικασθέντες ἐγκαθειργνυντο, ὅπως ἐξαναγκασθῶσιν εἰς τὴν ἀπότεισιν τῆς ζημίας(5). Εἰς τὴν ἐγκάθειρξιν καὶ τὰ δεσμὰ ὑπέκειντο προσέτι καὶ οἱ εἰς ἀτιμίαν καταδεδικασμένοι ποιούντες τι τῶν ἀπηγορευμένων αὐτοῖς· ὡσαύτως δὲ καὶ ὅταν τις ἐπὶ κακίῳσι γονέων καταδικασθεὶς εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλη(6), δεσμῷ καὶ ἐγκαθειρξὶ κολλάζεται, λέγει ὁ ῥήτωρ· κὰν ἀστρατείας τις ὄφλη

(1) Δημοσθ. ΚΔ', 209 σελ. 765.

(2) Πλάτ. Ἀπολογ. 37 C πρὸς Λυσί. κ. Ἀνδοκιδ. 22 ῥῆξον ἠγγήσατο δεσμοῦ τιμῆσασθαι ἢ ἀργυρίου καὶ ἐδέδετο ἐγγὺς ἑνῆαυτόν.

(3) Πλάτ. Κρίτων. 46 C.

(4) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 48.

(5) Δημοσθ. ΚΑ', 47 σελ. 529 καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 61,3 ἐὰν δὲ ἀργυρίου τιμηθῇ, δεῖ αὐτὸν δεδέσθαι, ἕως ἂν ἐκτείσῃ.

(6) Δημ. ΚΔ', 103 καὶ 105.

καί τι τῶν αὐτῶν τοῖς ἐπιτίμοις πολίταις ποιῆ, ὁ νόμος κελεύει καὶ τοῦτον δεδέσθαι· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κλοπῇ εἰ μὴ κατεδικάζετο εἰς θάνατον ὁ κλέπτης, ἐπεβάλλετο ἡ ποινὴ τοῦ δεσμοῦ· ἀλλ' ἐν τῷ ἀδικήματι τούτῳ τὸ ἐν τῇ ποδοκάκῃ δεδέσθαι ἦν μᾶλλον προστίμημα ἢτοι πρόσθετος ποινὴ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἐπιβαλλόμενον πρὸς τῷ ἀργυρίῳ, ὅπερ ὤφειλε νὰ ἐκτείσῃ (1)· ἐθεωρεῖτο δὲ τὸ ἐν τῷ ξύλῳ ἢ τῇ ποδοκάκῃ δεδέσθαι μᾶλλον σιηλίτευσις καὶ προπηλακισμός, ποινὴ δηλαδὴ καθ' ἣν ἢ μὲν στέρησις τῆς ἐλευθερίας ἐνομιζέτο δευτερευόν, τὸ δὲ κύριον ἦν ἢ κατάσχύνη καὶ ὁ προπηλακισμός.

Ὁ δεσμός ὡς αὐθυπόστατος ποινὴ φαίνεται καὶ ἐν πολέμῳ ἐπιβαλλόμενος· διότι τότε χάριν τῆς πειθαρχίας ὁ νόμος ἐπέβαλλε τὸ δεδέσθαι (2)· σαφῶς δ' ὁ Ἀριστοτέλης ἱστορεῖ, ὅτι οἱ στρατηγοὶ κύριοι εἰσιν· διὰν ἡγῶνται καὶ δῆσαι τὸν ἀτακτοῦντα καὶ ἐκκηρῦξαι καὶ ἐπιβολὴν ἐπιβάλλειν· οὐκ εἰώθησι δέ, προστίθῃσιν ὁ Σταγυρίτης (3)· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας μνημονεύει ὁ φιλόσοφος, ὅτι ἐν ταῖς δίκαις ἐπεβάλλετο ὁ δεσμός ὡς ἴδια ποινὴ καθάπερ ὁ θάνατος, ἢ φυγὴ, ἢ ἀτιμία καὶ ἢ δήμευσις τῆς οὐσίας (4)· ἔτι δὲ προσιστορεῖ, ὅτι ἢ βουλῇ πρότερον μὲν ἦν κυρία καὶ χρήμασι ζημιῶσαι καὶ δῆσαι καὶ ἀποκτεῖναι· ἀλλ' ἐν τῇ μετὰ τοὺς τριάκοντα πολιτείᾳ (403 π.Χ.) ὁ δῆμος ἀφείλετο τῆς βουλῆς τὸ δικαίωμα τοῦ θανατοῦν καὶ δεῖν (= δεσμεύειν) καὶ χρήμασι ζημιῶν (5). Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐμπόροις καὶ τοῖς ναυκλήροις ἀδικοῦσιν ὁ νόμος ἔταξε τὸν δεσμόν ὡς ἐπιτίμιον, ἕως ἂν ἐκτείσωσιν ὅ,τι ἂν καταγνωσθῇ αὐτῶν, ὡς γίνεται δηλὸν ἐκ τοῦ Δημοσθένους (6).

Προσθετέον δ' ὅμως, ὅτι τῆς διὰ τὸ δημόσιον χρέος ἐγκαθεύξεως καὶ τοῦ δεσμοῦ ἐδύνατο ὁ πολίτης κατὰ τὸν Σολῶνειον καὶ ἄλλον Ἑλληνικὸν νόμον ν' ἀπαλλαγῇ καθιστῶν ἐγγυητὰς τρεῖς πολίτας εὐπόρους (7)· πόσον δὲ πολύτιμον τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν ἐθεώρουν

(1) Δημ. ΚΔ', 114 σελ. 736.

(2) Δημ. Ν', 51 σελ. 1222.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 61,2.

(4) Ἀριστοτέλ. αὐτόθι 67,5.

(5) Ἀριστ. αὐτ. 45.

(6) Δημοσθ. ΛΓ', 1 σελ. 892 καὶ ΛΒ', 29 σελ. 890 καὶ ΛΕ', 46 σελ. 939 πρ6λ. καὶ ΝΖ', 4 σελ. 1284.

(7) Δημ. ΚΔ', 40 καὶ 41 (νόμος).

οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πόσον ἀπαραίτητον τὴν ἐξεγγύησιν ἦτοι τὴν διὰ τῆς ἐγγυήσεως ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου ἀπελευθέρωσιν τοῦ πολίτου, διγλοῖ καὶ ὁ τῶν βουλευτῶν ὄρκος· οἷοι οὔτοι τὸ ἑαυτῶν ἀξίωμα ἀναλαμβάνοντες ὠμυον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τόδε· «οὐ δῆσω Ἀθηναίων οὐδένα, ὅς ἂν ἐγγυητὰς τρεῖς καταστήσῃ τὸ αὐτὸ τέλος τελουντας»· τῆς ἐγγυήσεως δὲ ταύτης ἐξηροῦντο ὅσοι κατεδικάζοντο ἐπὶ προδοσία τῆς πόλεως ἢ ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου(1)· οἱ δὲ ἀδυνατοῦντες γ' ἀποτείσωσι τὸ πρὸς τὸ δημόσιον χρέος αὐτῶν ἢ ἀξιοχρέους ἐγγυητὰς γὰ καταστήσωσιν ἕμενον ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐγκαθειργμένοι καὶ ἰσοβίως ἐνίστε· ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ τοῦ Ἀνδροτίωνος «πατρῶον ἦν αὐτῷ τὸ δεδέσθαι· καὶ ὑμεῖς, ὦ δικασταί, αὐτοί ἴστε πολλὰς πενταετηρίδας ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ διατρέψαντα τὸ πατέρα αὐτοῦ καὶ ἀποδράνια, ἀλλ' οὐκ ἀφεθέντα»(2)· ὁ δὲ Θεόφραστος τὴν ἀθλιότητα τοῦ ἀπονουημένου χαρακτηρίζων λέγει «τὸ δεσμοτήριον πλείω χρόνον οἰκεῖν ἢ τὴν οἰκίαν»(3). Κατὰ τὸν Ἀττικὸν νόμον τέλος τὸ εἰς τὸ δημόσιον χρέος τοῦ πολίτου ὡς καὶ ἡ δι' αὐτὸ ποινικὴ ἐγκάθειρξις μετεδιδάχοντο καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ, ὡς μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Μιλτιάδου(4).

Ἄλλ' ἐν ᾧ ἐν Ἀθήναις ἡ ποινὴ τοῦ δεσμοῦ ἐπεβάλλετο μόνον εἰς ὀφειλέτας τοῦ δημοσίου ἢ καὶ ἐμπόρους καὶ ναυκλήρους ἐγχωρίους τε καὶ ξένους, οἵτινες οὐδεμίαν ἐγγύησιν παρείχοντο, ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι φαίνεται, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τῶν πολιτῶν ἰδιωτικαῖς συναλλαγαῖς ἐπεβάλλετο τὸ δεδέσθαι διὰ χρέος· ἐνίστε δὲ ἡ ποινὴ αὕτη καὶ μέχρι τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ ὀφειλέτου προέβαιεν(5)· ὥστε ἐκεῖ διετηρήθη τὸ ἀρχαῖον νόμιμον καὶ ὑποδάρβαρον ἔθος.

Ταῦτα περὶ τοῦ δεσμοτηρίου καὶ τῆς ποινῆς τῶν δεσμῶν· ὅτι δὲ ἡ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐγκάθειρξις τοῦ ἀδικήσαντος καὶ ἁμαρτόντος δὲν ἐγένετο πρὸς σωφρονισμόν αὐτοῦ, δῆλον ἐκ πολλῶν· οὔτε γὰρ περὶ τούτου ἰδέα φαίνεται ἀναπτυχθεῖσα ἐν τῷ πνεύματι τῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος νομοθετῶν οὔτε γὰρ ἀπαιτούμενη μεγάλη θα-

(1) Δημ. ΚΔ', 144 καὶ Ἀντιφῶν π. τ. Ἡρόδου φόνου 17.

(2) Δημ. ΚΔ', 125.

(3) Θεόφραστ. Χαρακτ. 6.

(4) Boeckh Staatsh I, 512.

(5) Ἰσοκράτ. Πλάταια. (14), 48 πολλοὺς μικρῶν ἔνεκα συμβολαίων δουλεύοντας ὀρῶμεν.

Εἰς Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

πάνη ἐπέτρεπε τὴν παρ' αὐτοῖς ἰδρύσιν τῶν καταλλήλων δεσμοτηρίων· διὸ καὶ προετίμων τὴν ποινὴν τῆς φυγῆς ἀντὶ τοῦ καταδαπανᾶσθαι ἰδρύοντες μεγαλοπρεπῆ δεσμοτήρια καὶ διατρέφοντες τοὺς ἐν αὐτοῖς δεσμώτας· μόνος ὁ Πλάτων ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ συνιστᾷ τὴν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ χρονίαν ἐγκάθειρξιν πρὸς σωφρονισμόν τῶν πλημμελούντων(1)· ὡς πρὸς τοῦτο δὲ μάλιστα ὁ φιλόσοφος τοσοῦτον προσεγγίζει πρὸς τὰς νεωτέρας ἰδέας, ὥστε καὶ τὴν ἰσόδιον ἐγκάθειρξιν νομοθετεῖ· διὸ καὶ σωφρονιστήριον ἐν τῶν δεσμοτηρίων αὐτοῦ καλεῖ· ἀκριδέστερον δ' εἶπειν, ὁ Πλάτων συνιστᾷ τρία δεσμοτήρια εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ· ἐν μὲν περὶ τὴν ἀγορὰν πρὸς περιορισμόν τῶν εἰς μικρὰ καὶ κοινὰ πλημμελήματα περιπιπτόντων· τὸ δεύτερον δεσμοτήριον καλεῖ σωφρονιστήριον, ἐν ᾧ ἐγκλείονται οὐχὶ ἔλαττον τῶν πέντε ἐτῶν οἱ μείζονα περὶ θεοῦς ἀσεβοῦντες· τοῖς δ' ἐν αὐτῷ ἐγκαθειργμένοις οὐδεὶς τῶν ἄλλων πολιτῶν πλησιάζει, ἀλλὰ μόνον τῆς ἀρχῆς ὠρισμένα μέλη ἐπισκέπτονται ἐπὶ νοουθειῆσει τε καὶ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ· ἀλλὰ μετὰ πενταετὴ ἐγκάθειρξιν ἀπολυθέντες, ἀφοῦ ἤδη ἄρκούντως ἐσωφρονίσθησαν, συνοικοῦσι μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν· ἐὰν δ' ὁμοῦ τις τούτων κατηγορηθῆ, πάλιν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ κατακριθῆ, ὡς ἀνιάτως ἤδη νοσῶν καὶ ἀδιόρθωτος θανατοῦται· καὶ τέλος εἰς τὸ τρίτον δεσμοτήριον, τὸ ἐν τῇ ἀγριωιάτῃ ἐρημίᾳ ἰδρυμένον καὶ τιμωρίας ἐπωνυμίαν ἔχον, ἐγκλείουσι ἰσοβίως τοὺς θηριώδεις γενομένους· τοῖς ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τούτῳ οὐδεὶς τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν πλησιάζει, ἀλλὰ μόνον οἱ νομοφύλακες· οὗτοι δὲ καὶ τὴν τροφὴν ταχιῆν παρέχουσι διὰ τῶν οἰκετῶν· καὶ ἐὰν τις τῶν ἐγκαθειρκτων τούτων τελευτᾷ, ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας καὶ ἄταφον ἐκθάλλουσι(2).

τύπτειν - μαστιγοῦν, πληγαὶ - μαστιγώσεις.

Ὁ περὶ τοῦ δεσμοτηρίου καὶ τῶν δεσμῶν λόγος ἄγει κατ' ἀνάγκην ἡμᾶς καὶ εἰς τὴν ποινὴν τοῦ τύπτειν καὶ τοῦ μαστιγοῦν· ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ θάνατος, ἡ φυγὴ καὶ ὁ δεσμός συχνότατα μνημονεύονται ὡς ποινὰί

(1) Πλάτ. Νόμ. 855 B δεσμοῖς τε χρονίοις καὶ ἐμφανέσι καὶ τισὶ προσηλακισμοῖς κολάζειν.

(2) Πλάτ. Νόμ. 908 καὶ 909.